

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 17.021.2:614.8

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ОСОБИСТОСТІ ЯК АСПЕКТ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Криворучко М.Ю.

Київський національний торговельно-економічний університет

Стаття присвячена дослідженню ціннісних орієнтирів як важливого психофізичного фактора безпеки життєдіяльності. Охарактеризовано головні загрози психофізичному здоров'ю населенню України. Проаналізовано домінуючі стратегії поведінки людини в кризових ситуаціях. Акцентовано увагу на важливості гуманітарного компонента освіти в процесі загального розвитку особистості, її критичного мислення. Виокремлено ключові ціннісні орієнтири, які можуть служити основою для підтримання психофізичного здоров'я людини. **Ключові слова:** система цінностей, психофізичне здоров'я, інформаційна безпека, стратегії поведінки в кризових ситуаціях, безпека життєдіяльності.

Постановка проблеми. Розвиток постіндустріального суспільства, зростання ролі інформації в повсякденному житті сприяють посиленню навантаження на психофізичний стан людини, зумовлюючи її дезорієнтацію. Важливе місце в процесі адаптації людини до інформаційного тиску належить системі цінностей, які лежать в основі її життєвих намірів, мотивів і впливають на вибір поведінкової стратегії. Актуальність дослідження ціннісного виміру безпеки життєдіяльності зростає в контексті сучасних політичних, економічних та соціальних викликів, що постають перед українським суспільством в епоху глобалізму та інформаційного суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Безпека життєдіяльності людини (БЖД) є науковою галуззю, що поєднує надбання різних наук, серед яких важливе місце належить медицині, охороні праці, валеології, основам цивільного захисту, інформаційній безпеці. Важливість безпеки життєдіяльності обумовлює включення її в початковий план при підготовці фахівців різного освітньо-кваліфікаційного рівня та професійної спрямованості. Зміст навчальної дисципліни і науки безпеки життєдіяльності включає в себе головним чином питання безпеки праці, а також поведінки людини в надзвичайних ситуаціях техногенного, соціального та екологічного характеру [7]. В рамках викладання курсу БЖД приділяється також увага проблемам старіння, наркоманії, алкоголізму і поширенню суспільно небезпечних хвороб (СНІД) [2]. Важливе місце належить дослідженню безпеки життєдіяльності в системі «людина-природа», внаслідок перетворюючої діяльності людини зростає рівень навантаження на природне середовище, дана проблема є актуальною для України [8].

Невирішена частина проблеми. Широкий спектр питань, що є предметом науки БЖД, разом з тим, залишає невирішеною проблему аналізу впливу життєвих цінностей на якість життя і його безпеку.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження психофізичних аспектів безпеки життєдіяльності населення України з позиції життєвих

цінностей. Реалізація зазначеної мети досягається виконанням таких завдань:

- охарактеризувати головні загрози психофізичному здоров'ю населенню нашої держави;
- проаналізувати домінуючі стратегії поведінки людини в кризових ситуаціях;
- виокремити ключові життєві цінності, які можуть служити основою для підтримання психофізичного здоров'я людини.

Виклад основного матеріалу. Результати емпіричного дослідження Г. Таранюк дозволяють дійти висновку про те, що перебування за межею бідності є головним чинником погіршення здоров'я населення в Україні [12, с. 133]. Ключовим фактором низького рівня життя в країні є високий рівень безробіття як наслідок перманентної соціально-економічної кризи. Складна соціально-економічна ситуація в державі сприяє посиленню депресивних настроїв в суспільстві, наслідком чого стає загальна розгубленість щодо життєвих орієнтирів та руйнування нормальних міжлюдських відносин. В таких умовах зростає актуальність і практична значимість соціального аспекту безпеки життєдіяльності як науки та навчальної дисципліни.

Досліджуючи проблему соціального самопочуття населення в умовах перехідної економіки, М. Єлейко аналізує західні методики його оцінки [3]. Автор аргументовано доводить думку щодо необхідності здійснення подібної оцінки не на основі поширеного на Заході емоційного та раціонально-оціночного підходів, а на основі раціонально-фактологічних суджень щодо доступності соціальних (матеріальних чи нематеріальних) благ. Аналіз структури напруженості і актуальності соціальних потреб як в передкризовому (2008 рік), так і посткризовому періоді (2010 рік) дозволяє виокремити заощадження, порядок у суспільстві і дотримання законів як три найбільш дефіцитних соціальних блага в українському суспільстві. Криза промислового виробництва, сільського господарства, банківської сфери зумовлює знецінення інтелектуальної складової суспільного життя, що підтверджують результати дослідження М. Єлейко: сучасні політичні

та економічні знання поряд з модним та красивим одягом є тими соціальними благами, які «не цікавлять» значну частину населення України, причому відсутність такого інтересу зростає в період кризи [4].

Т. Російчук акцентує увагу на зміні уявлення про знання в епоху інформаційного суспільства. Знання перестає бути змістом, що розкривається через розуміння предмету, а стає натомість умінням знаходити інформацію про предмет і компіювати. Автор обґрунтовує важливість розвитку внутрішнього діалогу на противагу візуалізації знань в умовах інформаційного суспільства, в даному процесі ключова роль належить діалогічному мисленню як фактору розвитку внутрішнього діалогу в процесі пізнання людиною дійсності [9].

Психологічний аспект змін в процесі мислення людини в умовах інформаційного суспільства досліджений Л. Юр'євою. Вчений зосереджує увагу на аналізі конкретно-образного та абстрактно-логічного типів мислення, обґрунтовуючи думку щодо позитивного впливу книгодрукування і читання книг на рівень грамотності населення. Сучасний розвиток кіберкультури знижує рівень аналітичного мислення і сприяє примітивізації мовлення.

У своєму дослідженні Л. Юр'єва підсумовує, що тотальна комп'ютеризація має наслідком руйнування традиційного, багатовікового стилю міжособистісного спілкування, при якому соціальні відносини є базисом, а інформаційне середовище – надбудовою. Можна погодитися з думкою вченого про те, що в процесі глобальної інформатизації роль базису переходить до інформаційного середовища, а міжособистісні відносини стають надбудовою [13].

Соціально-економічна криза та політична нестабільність в Україні загострюють проблему психічної нестійкості населення. В умовах розбалансованої державної політики, зниження загального рівня добробуту, поглиблення майнової диференціації актуальною є проблема маргіналізації українського суспільства. Досліджуючи дане явище, Т. Кузьменко виокремлює 7 основних довгострокових стратегій адаптації людської поведінки до кризових ситуацій: 1) дотримання традиційного способу життя, роду занять при ігноруванні нових умов і ситуацій; 2) втеча у хворобу, домінування споживацьких настановлень, позиція жертви; 3) втеча від реальності шляхом наркотизації та алкоголізації; 4) спрямування діяльності в напрямку зростання матеріального добробуту та/або суспільного визнання; 5) організація спільнот з метою матеріальної або духовної підтримки її членів; 6) самореалізація у творчості; 7) перехід до натурального типу господарювання [5, с. 62].

Аналізуючи підхід Т. Кузьменко до виокремлення стратегій адаптації до кризових ситуацій, варто зазначити високий рівень його обґрунтованості. Разом з тим, можна висловити критичне зауваження щодо останньої із вказаних стратегій в сучасних українських умовах, так як перехід до натурального типу господарювання значно ускладнюється кризовими тенденціями в сільському господарстві. Інше зауваження відноситься до самореалізації у творчості, цей пси-

хологічний феномен можна вважати тимчасовою нейтральною поведінковою стратегією в кризовий період, проте людина має обрати більш довготривалу лінію поведінки (конструктивну чи деструктивну).

Дотримання традиційного способу життя можна вважати найбільш оптимальною стратегією для безпеки життєдіяльності людини. Збереження усталеного способу життя справляє позитивний вплив на психофізичне здоров'я, що є важливим фактором покращення стійкості до стресу, пов'язаного зі змінами в суспільно-політичному житті країни. Головним викликом для дотримання усталеного способу життя є масштабність соціально-економічної та/або політичної кризи, рівень якої може безпосередньо вплинути на умови життя значної частини населення, змушуючи людей змінювати стратегію поведінки.

Втеча у хворобу, домінування споживацьких настановлень, позиція жертви є способом відволікання від реальних проблем сьогодення і справляє деформуючий вплив на особистість людини та її здоров'я. Вибір даної стратегії поведінки пов'язаний з негативною світоглядною позицією, аналіз подібної світоглядної позиції і її корекція є предметом психології, результати напрацювань якої можуть бути використані в процесі опанування безпеки життєдіяльності. Наркотизація та алкоголізація є поширеною стратегією поведінки в кризові періоди. Даний феномен має загальнодержавне значення, тому державна політика має бути спрямована не лише на лікування хворих, а й на профілактику даного суспільно небезпечного явища.

Спрямування діяльності в напрямку зростання матеріального добробуту та/або суспільного визнання в періоди масштабних криз характерне для людей ініціативних і готових йти на ризик, високий рівень якого дозволяє досягти значного виграшу (або програшу) за короткий час. Зубожіння більшої частини населення України в поєднанні з суспільно-політичним збуренням створює сприятливі умови для появи злочинних фінансових груп, діяльність яких пов'язана з організацією подібних до АТ «МММ» структур, різноманітних економічних шкіл та мотиваційних тренінгів, участь в яких покликана зорієнтувати людей на отримання «швидких» грошей, успішне створення власної справи та досягнення суспільного авторитету за короткий проміжок часу.

Особливої уваги заслуговує стратегія, пов'язана з організацією спільнот з метою матеріальної або духовної підтримки її членів. Історичний досвід вказує на те, що в часи політичних криз, масових протестів, революцій та державних переворотів посилюється дезорієнтація людей. Моральна деградація, свавілля влади, незахищеність населення, беззмістовність громадського життя створюють підґрунтя для виникнення релігійних організацій, ідеологічною основою яких є спрощене та/або викривлене подання християнського віровчення, спрямованого на зниження стресового напруження і депресії. Головною небезпекою таких організацій для життєдіяльності людей є формування позитивно-ілюзорного

світогляду, що дозволяє відволікти уваги від проблем сьогодення, які постійно виникають та ускладнюються. Вище зазначена тенденція до примітивізації мовлення і зниження рівня аналітичного мислення в поєднанні з «опіумним» впливом на психіку віровчення релігійних організацій створює світогляду позицію, в основі якої лежить споживацьке ставлення до вищої сили (Бога): розвиток відносин з Богом представляється як необхідна і достатня умова нормалізації особистого, сімейного та фінансового благополуччя, проте відносини з Богом вимагають взаємної жертвості – Бог пожертвував собою заради людства в цілому і заради кожного зокрема, відповідно, кожен має жертвувати себе Богу, такі жертви включають в себе витрачені для потреб релігійної організації час і гроші. Інтеграція в подібні організації може мати негативні наслідки для соціального життя людини, якщо це супроводжується руйнуванням традиційних відносин з близькими людьми, відмовою від активної професійної діяльності та звуженням кола соціальної взаємодії.

Окрім розглянутих вище стратегій поведінки необхідно виокремити прагнення до новаторства і реформаторства, що набуває актуальності на сучасному етапі розвитку України. Бажання за будь-яку ціну, без попереднього ґрунтового аналізу переваг і недоліків, впроваджувати у вітчизняну практику стандарти інших країн в галузі медицини, освіти, державного управління тощо формує інформаційне поле непослідовності, невизначеності та непостійності, що разом з дією негативного фактору економічної та політичної кризи сприяє значному посиленню психоемоційного тиску на людину. Важливо відзначити ключовий характер постійності і послідовності як запоруки душевного та фізичного здоров'я людини, який знайшов обґрунтування ще в працях видатних античних мислителів і державних діячів [1, с. 10].

Перебування під впливом сформованої системи цінностей ринкової економіки, яка культивує ідеал успішного підприємця, в умовах деформованої перехідної економіки і несформованих політико-правових інститутів сприяє розчаруванню людей і визначає необхідність пошуку відповідної стратегії поведінки, яка має базуватися на засадах, сприятливих для безпеки життєдіяльності.

Важливу роль в процесі формування необхідних знань з безпеки життєдіяльності належить навчальному курсу БЖД, його актуальність пояснюється активним включенням молоді (студентів) до соціального, економічного та політичного життя, яке за сучасних умов глобальної комерціалізації та інформатизації несе ряд загроз для психічного та фізичного здоров'я людини. Недоліком поширеного нині підходу до вивчення безпеки життєдіяльності є його технічно-інструментальний характер, що передбачає зосередження уваги на техногенних, екологічних та терористичних викликах сьогодення, залишаючи поза увагою засадничі (філософські) аспекти безпеки життєдіяльності.

Соціальний аспект безпеки життєдіяльності зводиться в основному до правил безпеки пово-

дження в натовпі, разом з тим, приділяється увага проблемі інформаційної безпеки – прикладом може служити розроблена програма навчального спецкурсу «Соціально-правові основи інформаційної безпеки», яка охоплює такі питання як деструктивний інформаційний вплив на психіку людини, інформаційні війни, технології маніпулювання свідомістю в практиці новітніх релігійних організацій тощо [6]. Важливо зазначити запропонований в рамках даного курсу розгляд питання розвитку критичного мислення як передумови безпечної життєдіяльності в сучасних умовах. Особливістю даного навчального курсу є його орієнтованість на заклади гуманітарної спрямованості для підготовки викладачів, психологів, психіатрів, журналістів, політологів, кримінологів, релігієзнавців та місіонерів.

Динамізм сучасного економічного, соціального, політичного та інформаційного розвитку зумовлює необхідність формування в особистості високого загального інтелектуального рівня, який дозволить критично осмислювати дійсність і адекватно реагувати на життєві виклики. Відсутність ґрунтовних знань (або їх фрагментарність) з таких фундаментальних галузей науки як філософія, логіка, політична економія формує в молоді заснований на суспільних стереотипах світогляд, яким легко маніпулювати.

Узагальнення вищевказаного дозволяє сформулювати авторську позицію щодо необхідності комплексного підходу до опанування знань в галузі безпеки життєдіяльності, дана сфера не повинна обмежуватися правилами поведінки в випадку надзвичайних ситуацій техногенного, екологічного та соціального характеру. Гуманітарний компонент освіти відіграє важливу роль у формуванні широкого світогляду особистості, розвиток критичного мислення є ключовим фактором адекватної оцінки дійсності і прийняття рішень в умовах мінливого інформаційного середовища.

В умовах домінування системи цінностей, ядро якої складає позитивний погляд на споживацький спосіб життя, швидкий, легкий заробіток, часту зміну країни проживання, місця роботи і професії, відсутність прив'язаності до сім'ї, об'єктивно виникає необхідність формування у людини світогляду, який має базуватися на 4 ціннісних орієнтирах:

- 1) інтелектуальність;
- 2) сімейність;
- 3) державність (суспільність);
- 4) професійність.

Інтелектуальність включає в себе розвинене критичне мислення і глибокі знання, які не зводяться до значної кількості накопиченої фрагментарної інформації з різних галузей, а предствляють собою комплексне знання всебічно розвинутої людини. Освічена людина з розвинутим мисленням є менш піддатливою соціально-економічним та політичним маніпуляціям, наслідком таких маніпуляцій може стати втрата здоров'я і життя.

Сімейність як ціннісний орієнтир покликана підтримати людину в життєвих труднощах, вона також сприяє соціалізації людини і її загальному розвитку. Думка, що сім'я –

основа держави, залишається актуальною в будь-яку епоху.

Державність як ціннісний орієнтир покликана формувати думку щодо важливої ролі людини як суспільної істоти. Відомий з античних часів вислів «Згодою розростаються малі держави, незгодою – руйнуються навіть найбільші» вказує на важливу роль взаєморозуміння і згоди в процесі державотворення, тому мистецтво згоди набуває актуальності в умовах політичної кризи в Україні.

Професійність як важлива складова безпеки життєдіяльності має сприяти опануванню людиною конкретної суспільно корисної професії (ремесла). Часта зміна професії або її відсутність дезорієнтує людину як особистість і не дозволяє створити стійкої довготривалої системи соціальної підтримки (на ряду з сім'єю) та заробітку. Варто зазначити думку видатного українського мислителя Г. Сковороди щодо важливості професії в житті людини: «Всяке багатство може

висякнути й висохнути, як озеро, лише чесне ремесло зостається непослабним джерелом небагатого, але безпечного існування» [11, с. 56]. Здобуття професії і трудова діяльність є важливим аспектом не лише соціалізації особистості, а й безпеки її життєдіяльності.

Висновки. Врахування зазначених ціннісних орієнтирів необхідне при вивченні та викладанні безпеки життєдіяльності як науки і навчальної дисципліни. Цінності є предметом розділу філософії, який називається аксіологія – міждисциплінарний перетин на перший погляд різнопланових предметів є необхідністю сьогодення у зв'язку з ускладненням викликів, що постають перед сучасною людиною в процесі життєдіяльності.

Формування системи цінностей, орієнтованої на покращення безпеки життєдіяльності, є завданням як держави – з метою формування стабільного і добре організованого суспільства, так і окремої людини – з метою формування основи безпечного і продуктивного життя.

Список літератури:

1. Аврелій М. Наодинці з собою. Роздуми / Пер. укр. мовою, прим. Р. Пранька. – Л.: Літопис, 2007. – 212 с.
2. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник / Березуцький В.В., Васьковець Л.А., Вершиніна Н.П. та ін.; За ред. проф. В.В. Березуцького. – Х.: Факт, 2005. – 384 с.
3. Слейко М. Емоційно-ціннісний підхід до дослідження соціального самопочуття / М. Слейко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 3 – С. 138-162.
4. Слейко М. Деприваційний підхід до соціального самопочуття населення / М. Слейко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 1. – С. 127-146.
5. Кузьменко Т. Соціальна адаптація особистості в нестабільній життєвій ситуації / Т. Кузьменко // Соціальна психологія. – 2009. – № 2. – С. 58-71.
6. Ліщинська О., Петрик В. Соціально-правові основи інформаційної безпеки: Програма навчального спецкурсу / О. Ліщинська, В. Петрик // Соціальна психологія. – № 5. – 2007. – С. 163-178.
7. Мягченко О.П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 384 с.
8. Рижков С.В. Актуальні питання проблем безпеки життєдіяльності в сучасний період / С.В. Рижков // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2011. – № 7. – С. 225-263.
9. Російчук Т. Антиутопія інформаційного суспільства / Т. Російчук // Соціальна психологія. – 2008. – № 1. – С. 85-95.
10. Сенека Л.А. Моральні листи до Луцілія / Пер. укр. мовою, прим. А. Содомори. – К.: Основи, 2005. – 603 с.
11. Сковорода Г.С. Розмова про істинне щастя / Пер. укр. мовою, прим. В.О. Шевчука. – Х.: Прапор, 2002. – 280 с.
12. Таранюк Г. Здоров'я в самооцінках населення / Г. Таранюк // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 2. – С. 120-133.
13. Юрьева Л. Формирование киберкультуры: от кинописи к Интернету / Л. Юрьева // Новости медицины и фармации в Украине. – 2015. – № 15(558). – С. 20-21.

Криворучко М.Ю.

Киевский национальный торгово-экономический университет

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТИРЫ ЛИЧНОСТИ КАК АСПЕКТ БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Статья посвящена исследованию ценностных ориентиров как важного психофизического фактора безопасности жизнедеятельности. Охарактеризованы главные угрозы психофизическому здоровью населения Украины. Проанализированы доминирующие стратегии поведения человека в кризисных ситуациях. Акцентировано внимание на важности гуманитарного компонента образования в процессе общего развития личности, ее критического мышления. Выделены ключевые ценностные ориентиры, которые могут служить основой для поддержания психофизического здоровья человека.

Ключевые слова: система ценностей, психофизическое здоровье, информационная безопасность, стратегии поведения в кризисных ситуациях, безопасность жизнедеятельности.

Kryvoruchko M.Y.

Kyiv National University of Trade and Economics

PERSONALITY'S VALUE ORIENTATION AS THE ASPECT OF HEALTH AND SAFETY

Summary

The article is aimed at studying value orientation as the important psychophysical factor of health and safety. The study provides insight into the main challenges for psychophysical health of Ukrainian population. In this article we analyze leading behavioral strategies in crisis situations. The attention is drawn to the importance of humanitarian component of education in the process of personality development as well as development of critical thinking. We outline key value orientations that can serve as the base for sustainable human psychophysical health.

Keywords: value system, psychophysical health, information security, behavioral strategies in crisis situations, health and safety.